

Szentábrahámi theológiája.

V.

A keresztények kötelességeiről általában.

A világ különböző vallásai sok tekintetben eltérnek egymástól, sőt akárhányszor egymásnak ellentmondanak, de megegyeznek abban a közös czélban, hogy mindenik a maga híveit mennél jobbakká és nemesebbekké tenni igyekszik. Egyik sem elégszik meg csupán a mennybe vezető út megmutatásával, hanem a földi élet különböző viszonyaiban is irányt jelöl s eszközökkel szolgál az általános, közös boldogság építésére. Buddha, Zoroaster, Confucius, Mózes, Jézus és Mohamed bármily különböző utakon jártak, de mindnyájan az emberiség boldogítására törekedtek. A tudománynak mindent kutató szeme bármily nagy és éles határvonalat húzzon közöttük, de a szeretet és erköles érdekében végzett munkájuk mégis egyesíti őket. A közös czél szolgálatában egyik sem elégedett meg pusztán általános elvek hangoztatásával. Egyes nagy lelkek, az általános elvekből, ha le is tudják vonni a következményeket s azokat az élet különböző viszonyaira alkalmazni is tudják s így kötelességeiket mindenkor ismerik, de a nagy sokaság erre a legtöbbször alkalmazatlan. Ezért minden vallás az élet és kötelesség utait a lehetőleg megvilágosítani igyekszik s kiváló súlyt fektet azokra az erkölesi parancsolatokra, a melyek megvalósításától az emberiség boldogságát várja. Ez az a közös vonás, mely a különböző vallásokat egyesíti. Mégis mintha ez a jellem leginkább a Jézus vallásában domborodnék ki! Mintha az emberiség szívének dobogását leginkább ő figyelte volna meg s az emberiség közös érdekének előmozdítására a legigazabb és legjobb eszközöket ő szolgáltatta volna! Legalább nekünk úgy tetszik, hogy ő kezünkbe adta mindazokat a fegyvereket, melyeknek helyes forgatásával közös célunkat elérhetjük, istenországát megvalósíthatjuk. Jézus mielőtt kezünkbe adta

volna ezeket a fegyvereket, ő maga kipróbálta. Rövid pályája alatt minden lehető emberi viszonyon keresztül ment s mindenütt példát adott, hogy a mint ő cselekedett, mi is úgy cselekedjünk.“ Erkölési parancsolatai nincsenek rendszerbe foglalva; de élete egy könyv, melynek minden lapja azt mutatja, hogy az igaz ember az élet különböző körülményei között miként teljesíti Isten akaratát s végzi kötelességét. Ha az emberek általában fel tudnának emelkedni arra a magaslatra, melyről ezt az erkölési ideált folyton szemmel tarthatnák, akkor talán szükségtelen is volna az ő tudományából következő parancsolatok rendszerbe foglalása, mert élete erkölési elveinek legszebb és legtökéletesebb alkalmazása s így ő maga lenne az a ragyogó fényesség, mely a mi kötelességünk útját megvilágosítja. Azonban szemünk gyöngesége miatt szükségesnek látszott a nagy fényt egyes sugaraira fölbontani, hogy mi is felfoghassuk, korlátoltságunknál fogva magasztos és általános erkölési elveit tételes törvényekbe foglalni, hogy magunkat annál inkább tudjuk azokhoz alkalmazni. Ezért dolgozták és dolgozzák ki az erkölestani írók az erkölcs-tudomány általános vagy elvi része után a gyakorlati vagy alkalmazott részt is. Ez utóbbi részben a felekezeti ellentétek már nagy részben megszűnnek, a választó falak leomlanak s a különböző elvek hatalma alatt levő emberek egyek lesznek a Jézusban. Erre vonatkozólag mondja Szentábrahámi, hogy a „ker. erkölestani minden ker. emberrel közös.“ Mi, miután már ismertettük Szentábrahámi erkölestánának általános részét, most az alkalmazott részzel foglalkozunk, melyet a keresztények kötelességeiről egy rövid általános elmélkedés nyit meg. (V. f.)

Mint egy folyam, mely több ágra szakad, hogy annál szélesebb mezőt termékenyítsen meg, olyan a szeretet, mely a keresztények minden kötelességét magába foglalja. A szeretet forrásából származik minden kötelesség. Minthogy pedig a szeretetnek sokféle tárgya van, a ker. embernek legelső kötelessége, hogy a „szereteten rendet tartson.“ Ez alatt azt kell érteni, hogy „leginkább szeressük azt, a mi leginkább szeretetre méltó, kevésbé szeressük azt, a mi kevésbé szeretetre méltó és egyenlően szeressük azokat, a melyek egyenlő mértékben szeretetre méltók.“ A szeretetnek kiválóbb tárgyai: *Isten, Krisztus, önmagunk és embertársaink*. Kötelességeink is e négy pont körül csoportosulnak.

Minthogy Isten a legfőbb és legjobb lény, kinek mindenünket köszönhetjük, azért iránta tartozó kötelességeink is a legszentebbek.

Legelső kötelességünk az, hogy Istent „igazán“ tiszteljük. Az igaz istentiszteletnek két része van u. m. „helyesen“ gondolkozni Istenről és cselekedeteinket az Isten akaratával megegyeztetni. Ha figyelembe vesszük azt a sok tévedésen alapuló elméletet, mely idők folytán Istenre vonatkozólag létrejött, mint atheismus, polytheismus, epicureismus, stoicismus stb., ha meggondoljuk, hogy az Istenről való hamis felfogás mennyire kihat az ember egész életére és cselekedeteire: nem csodálkozhatunk, hogy Szentábrahámi az Istenről való „helyes“ gondolkozást teszi az ember legelső kötelességévé. Az Istenről való helyes gondolkodás s az ebből származó igaz istenismeret lehet csak alapja a valódi istentiszteletnek. Az istenismeret pedig csak akkor teljes, ha az össze van kötve az isteni akarat tiszteletével vagyis ha az „élő és gyakorlati.“ A gyakorlati istentisztelet (cultus) csak az egyedül való Istent illeti meg. Különböztetve kétféle: belső és külső. Az első a lélek munkája, az utóbbi szavakban és tettekben nyilvánul. A belső istentisztelet vagy kegyesség áll: a hit-, reményben, bizalomban, tisztelet és félelemben. A hit nem egyéb, mint az isteni kijelentésbe való „megnyugvással teljes bekegyezés“. Fő kelléke, hogy vak vagy felületes ne legyen, hanem előre elgondolt, alapos és szilárd s mindig támogassa a lehető ismeret. Ellentétei: a kételkedés, a túlságos hiszékenység és a hitetlenség. A remény „a távollevő, de megnyerhető jónak várása.“ Erre támaszkodik egész életünk s ez a jó cselekedeteknek legerősebb rugója. Azonban hiába való, ha nincsen Istenbe helyezve. Ellentétei: az elesüggedés és az alaptalan föltevés, melyektől óvakodnunk kell. A bizalom az, a mikor „Istentől a legüdvösebb jókat lelkünk teljes meggyőződésével és megnyugvásával várjuk“. Bármilyen erős legyen ez a bizalom, azért nem teszi fölöslegessé az Isten által boldogságunk munkálására adott eszközök helyes és szorgalmas használatát. Itt is óvakodnunk kell úgy a bizalmatlanságtól, mint a túlságos bizalmtól. Az Isten tisztelése alatt „az Istenről való áhítatos és alázatos gondolkodást értjük,“ a minek szavakban, énekekben és tettekben kell nyilvánulnia. Ellenkezik vele a káromkodás, vagyis az Isten dicsőségét sértő beszéd, mely ha Istennek semmit sem árthat, de azért a vallástalanság jele. Az istenfélelem „a léleknek ama tartózkodó tisztelete, mely szerint Istent bűncinkkel megsérteni gondosan óvakodunk“. A félelem kétféle: u. m. szolgálai, mely csupán a büntetés elgondolásából származik és fiui, mely Isten jósága mellett az ő tisztelését és a bűn rútságát is tekintetbe veszi.

A belső kegyességnek pusztá érzése azonban nem elég az istentiszteletre, hanem azt külsőleg is nyilvánítani kell, vagyis Istent *külső szertartással* is tisztelni tartozunk. Az istentiszteletnek külső jelei: az imádság, hálaadás, könyörgés, hitvallás, szent gyülekezések, eskü és fogadalmak. Az *imádás* nem egyéb, mint „lelkünk teljes megalázásának a bizonyítóka azokkal a külső jelekkel, melyek a vallás gyakorlásában felmutattatni szoktak“. A *hálaadás* „az Istentől reánk árasztott javak elismerését jelenti“, a mit Isten előtt kedves dolgok gyakorlásában kell kimutatnunk. A *könyörgés* „az isteni segedelem kérése“. A könyörgés nem Istenért, hanem érettünk van, hogy minket jobbakká tegyen, lelkünket az égbe és égiekre irányítsa, alázatosságra szoktasson s ezek által üdvösségünket előkészítse. Az imádkozáshoz bizonyos lelki előkészület szükséges. A könyörgő részéről pedig megkívántatik: az alázatosság, a kegyes bizalom, a figyelem, áhitat és buzgóság s végül a könyörgésben való kitartás. Vigyáznunk kell, hogy a könyörgéstől minden babona távol legyen s különösen, hogy legyen őszinte s nem színlelt. A Krisztus nevében Istenhez irányítsuk imánkat. A halottakért való könyörgést Jézus nem kívánta. Különben minden szükséges dologért imádkozhatunk és pedig a lelkiekért föltétlenül, a testiekért föltételelesen. Jézus a könyörgésre az Úri imában egy szép imaformát adott, a mely minden kérhető dolgot magában foglal s melynek rövidsége és tartalmasságánál fogva párja nincsen. Ezzel a mintával vagy másokkal is élni mindenkinek szabad és kell; de arra is szoktassuk magunkat, hogy a saját érzelmeinket önerőnkön is tudjuk kifejezni. Azonban Isten nemcsak magánosan, hanem nyilvánosan is tisztelendő. Ezért vannak a *szent gyülekezések* vagy összejövetelek, melyeknek haszna a buzgóság fejlesztésére, az igazság feltalálására és megtartására felszámíthatatlan. Ilyen szent összejövetelekre a keresztények, tekintettel a Jézus életének nevezetesebb eseményeire, bizonyos ünnepnapokat állapítottak meg. Ezeken a napokon az összejöveteleket minden kereszténynek szorgalmasan kell gyakorolnia s az ott hallottakat a családban vallásos beszélgetések által felújítani. A *hit megvallása* annyi, mint „az emberek előtt való őszinte, nyílt és természetes nyilatkozat-tétel az isteni kijelentéshez alkalmazkodó vallásról és ennek czikkelyeiről“. A hit megvallásánál sok minden figyelembe veendő; de a főszabály ez: „Nem szabad a lelkiismeret szózatával ellenkezőt vallani“. Óvakodnunk kell attól, hogy hitünket meggondolatlanul és ok nélkül mutogassuk; de attól is igen, hogy

azt akár félelemből, akár szégyenből, akár bármely más ok miatt eltagadjuk. Általában kötelességünk arra törekedni, hogy hitünkrel másokban jó vélekedést ébreszszünk. „Az eskü az Isten nevének bizonyításra czélzó vallásos felvétele“. Az eskü a szentírásban ugyan ninesen parancsolva, de mivel módja körül van írva, mivel abból gyakran dicsőség származik Istennek: esküdni szabad. Az eskü csak úgy eskü, ha az illető esküvő a saját Istenére esküszik. Az eskü tárgya legyen bizonyos, komoly s úgy a természet, mint a törvény szerint lehetséges. Az esküvő személy pedig birjon józan észszel és legyen önjogú. A hol ninesenek meg a kívánt föltételek, ott esküt követelni nem szabad. De a ki egyszer esküt teszen, azt minden félremagyarázás nélkül tartsa meg s inkább valljon kárt világi javai-ban, mint becsületében és lelkiismeretében. *A fogadalom* „az Istenre és az ő tiszteletére tartozó dolog vagy cselekedet teljesítése czéljából tett önkénytes ígéret“. Főszabálya, hogy ne legyen meggondolatlan és elhamarkodott. Egyebekben az eskü szabályai erre is tartoznak. Végül Szentábrahámi a külső és belső istentiszteletre vonatkozólag néhány szabályt állít fel, melyek közül kiemeljük: A külső cselekmények a lélek belső istentiszteletével teljesen öszhangban legyenek; a lélekben való szolgálatért a külsőségeket nem szabad elhanyagolni s viszont a külsőségeket belső áhitattal kell gyakorolnunk; mindig tartsuk szem előtt, hogy a külső cselekmény még nem kegyesség, hanem csak eszköze a kegyességnek. Ezekből következőleg tévednek az istentisztelet módjára nézve a babonások és a képmutatók. Ezekben vannak röviden érintve Isten iránti kötelességeink. Azonban mindenkit, de különösen a lelkészeket utaljuk az eredeti fejtegetésekhez, mert azoknak minden pontja egy-egy épületes egyh. beszédnek gazdag tárgyul szolgálhat.

Krisztus iránti kötelességeink között legelső a „keresztényi hit“, a mely különbözik az előtte élt népek hitétől s a mi nem egyéb, mint „hinni, hogy a Jézus Krisztus a mi egyetlen megtartónk, a kitől az általa kívánt feltétel alatt üdvösségünket várni tartozunk“. Ez a hit magában foglalja a keresztény engedelmességet is; mert minden jó cselekedetnek ez a forrása. Krisztus iránti belső kötelességeink egyebekben hasonlóak azokhoz, melyeket fennebb Isten iránti tartozásainkról elmondottunk, azzal a különbséggel, hogy a vallásos tisztelet legfőbb tárgya: Isten s a Jézus mint közbenjáró, úgy tiszteltetik. Krisztuson kívül az angyalok s szentek vallásos tisztelete tilos, egyfelől azért, mert azt maga Isten többször megtiltotta; de azért is, mert ez teljesen haszontalan volna. Isten nem

kiván ilyen közbenjárókat. A szentek iránt abban mutathatjuk ki tiszteletünket, ha emléküket megőrizzük s példájukat követjük. Annál kevésbé kell az ereklyéket és képeket, mint élettelen és bizonytalan tárgyakat vallásosan tisztelni.

Szentábrahámi az Isten és Krisztus iránti külső kötelességeink közé sorolja a *keresztséget* és *úrvacsorát*, melyek azonban nemcsak a mi engedelmisségünk bizonyítékai, hanem az isteni kegyelemnek is jelei. A keresztség, mint a keresztény hitvallásnak ünnepélyes symboluma, a Jézus példája és paranesa után mindig kiváló tiszteletben tartott s a Krisztusnak való elkötelezést jelentette. A keresztség jegye a víz, a mi azt jelenti, hogy a mint a víz lemossa a test szennyét: úgy a megkereszteltek is levetköznek minden Istenről való hamis vélekedést és romlott erkölcsöt. Régebben bemeztetés, ma pedig fejreöntés által történik. Célja az, hogy általa az ember a keresztény vallásnak elköteleztessék. Éppen ezért régebben csak felnőtteket kereszteltek. Mostani szokásunk szerint ez a kötelezettség a szülőkre és keresztszülőkre hárul, a kik a gyermekeket a keresztény kegyesség útján tartoznak vezérelni. Mint mindenben, úgy itt is óvakodni kell a szélsőségektől, t. i. nehogy vagy igen kevésbe vegyük a keresztséget, vagy pedig azt az üdvösség kizárólagos föltételének tekintsük. Jézus a keresztelésre határozott formulát nem adott. Megparanesolta ugyan, hogy az Atyának, fiúnak és szentléleknek nevében történjék, de a szavaknak nem ismétlését, hanem „lényegét” ajánlotta. Ehhez tartották magukat az apostolok, kik csak a Kr. nevére vagy nevében kereszteltek. (Csel. 8, 16., 10, 48., 19, 5. Gal. 3, 27.) A keresztség kiszolgáltatására a gyülekezet lelki tanítója van hivatva. Ismételni a keresztséget nem kell, mert a ki egyszer a gyülekezet kebelébe felvétetett, azt többé beavatni fölösleges.

Az *úrvacsora* által a Jézus halála hirdettetik, a hívek általa a Kr. élő tagjainak vallják magukat s egymás iránti szeretetökről bizonyosságot tesznek. Az urvacsorát a Kr. alapította s gyakorlását követőinek is meghagyta. Következőleg minden keresztény embernek élni kell vele, a ki az azzal járó kötelezettséget ismeri. A Jézus példája szerint két szin alatt szolgáltatandó ki és pedig kenyérben és borban. Azonban óvakodni kell attól, hogy ezekhez az egyszerű jegyekhez valamely babonás képzetet kössünk; mert maga az urvacsora még senkit sem idézít. Azt sem kell gondolnunk, mintha az urvacsorai kenyérben és borban akár lelkileg, akár testileg vennők a

Kr. testét és vérét. A kenyér és a bor, valamint az egész szertartás is, csak jelkép, mely azt jelenti, hogy a Kr. tudománya úgy táplálja a lelket, mint az étel és ital a testet. Átlényegülés tehát nincs. Jóllehet az urvaesora magában véve nem élvezti; de üdvösségünk munkálásában nagy hasznunkra lehet. Azért minden kereszténynek kötelessége megragadni az alkalmat, a mikor vallásos áhitattal járulhat az Úr asztalához.

A kötelességek harmadik csoportjába *önmagunk iránti kötelességeink* tartoznak, melyeket együttesen önszeretet szóval is ki lehet fejezni. Az önszeretetre már a természeti ösztön is indítja az embert; de ez az ösztön némelykor igen gyengén, máskor pedig igen erősen működik. Ezért kell részletesen megismernünk az önmagunk iránti kötelességeket, melyekre nézve első szabály ez: „Ismerd meg önmagadat, mint magadhoz legközelebb levőt“. Az önismeret három irányu, u. m.: természetünk, állapotunk és cselekedeteink ismerete. Emberi természetünk ismerete arra tanít, hogy erőnken felül semmit se tervezzünk s lelkünk nemesebb vágyait kielégíteni igyekezzünk. Állapotunk ismerete tanítson sorsunkkal megelégedni s óvjon meg így a tulságos aggodalmaskodástól, mint az elbizakodástól. Cselekedeteink megismerése indítson bűnbánatra. A bűnbánatnak következő fokozatai vannak: a bűnök egyenkénti megvallása, azoknak megutálása, komoly, őszinte és szilárd elhatározás a jóra. Ezek által készítjük elő magunkat a kegyelem elfogadására s várhatunk Istentől bűnboesánatot. Önmagunk komoly megvizsgálásából és az önismeretből származik az egyik legszebb keresztényi erény: az alázatosság, a mi a léleknek a saját gyengeségeink elgondolásából származó önmegalázása“. Az alázatosság ellentétei: a kevélység, az önhittség, a dölyfösség, a fényűzés, a hiú dicsekvés.

Önmagunk iránti kötelességünkre nézve a második főszabály ez: „Tartsd meg önmagadat“. Ez a szabály kötelességünkké teszi, hogy életünk felett őrkdjünk s annak megszakítására se magunk kezét ne emeljünk, sem pedig erre másnak alkalmat ne adjunk, a mint teszik ezt a bajvívók. Életünk megtámadóival szemben az önvédelem jogosult; de ezt a lehetőleg úgy gyakoroljuk, hogy általa mást meg ne sértünk. Azonban tulságosan még sem szabad az élethez ragaszkodnunk s ha a jelen és a jövő élet között kell választanunk: akkor az elsőt áldozzuk föl az utóbbiért. Így származik: az önmegtágadás, mely a világi dolgokról lemondani tanít; a bátorság és türelem, mely a szerencsétlenségek nyugodt elhordozá-

sában nyilvánul. Életünk fentartásához megkívántató eszköznek tekinti Szentábrahámi az időszerű és mérsékelt élvezeteket. Már a szentírás tanítja, hogy gondjaink közé vegyítsünk élvezetet is. Azonban, ha magunkat túlságosan az élvezeteknek adjuk át; ha miattuk egyéb kötelességeinket elhanyagoljuk: akkor több kárt, mint hasznot eredményeznek. Azért kiválóan figyelmeseknek kell lennünk az élvezetek módja, helye és ideje megválasztásában. Az indulatok — a mennyiben jelzik, hogy az állati életrendre nézve mely dolgok hasznosak — szintén az élet fentartására adott eszközök. Azonban az indulatokat túlságba engedni soha sem szabad; hanem az ész által kell vezéreltetni. Ha az indulatok kellemes dolgokra irányulnak, akkor vágyakozásnak, kívánságnak neveztetnek. Az indulatokkal nem szabad összetéveszteni a hajlamokat és vonzalmakat, melyek vagy a vérmérsékletből, vagy pedig az indulatok ismétléséből származnak. Bármennyire megszokottakká válnak a hajlamok, még sem kötik meg annyira az embert, hogy más irányt is ne követhetne. Az élet fentartásának eszköze még a pályaválasztás, a mely mindig kiváló elővigyázatot igényel. Itt az embernek nemesak a saját erőivel s tehetségeivel kell számot vetni; hanem arra is kell figyelnie, hogy olyan tisztességes pályát válasszon, melyen mennél több alkalom nyílik a kegyes életre s Isten dicsőítésére.

Önmagunk iránti kötelességeinknek harmadik főszabálya ez: „Gondozd önmagadat“. Önmagunk gondozása a lélekre és testre egyaránt kiterjed. A lélek gondozása abban áll, hogy töltsük be kegyességgel, a művészet és tudomány szeretetével. De a haszontalan, sőt értelmetlen tudománytól óvakodnunk kell. „A ki a Krisztust nem ismeri, semmit sem ér, ha egyebeket tanul“. Ámbár lelkünkre kell a fősúlyt fektetnünk; de a testről sem szabad megfeledkeznünk. Testünket illető kötelességeink az egészségre, a táplálékra és a ruházatra vonatkoznak. Az egészségre nézve álljon mindig szemcink előtt, hogy a mi azt megtartja, vagy előmozdítja, azzal éljünk s az ellenkező dolgokat kerüljük. Betegség esetén észszerű gyógyszerekhez forduljunk. A táplálkozásnál figyelembe veendő az, hogy mi nem azért élünk, hogy együnk és igyunk, hanem azért eszünk s iszunk, hogy Istennek s kötelességeinknek élhessünk. Ennél fogva a mértékletlenség — akár ételben akár italban nyilvánuljon — bűn, mert akadályoz hivatalunk betöltésében. Különösen a részegesség vagy iszákosság a bűnök legtermékenyebb szülője. Ellenben az erénynek legbiztosabb útja a józanság. Ezért, ha valaki

abban a tudatban van, hogy az ételtől és italtól való teljes tartózkodás vagyis a böjt által a kegyes elmélkedésre, buzgó imádkozásra, bűnbánatra alkalmasabbá leszen: jól teszi, ha böjttől. De ne gondolja senki, hogy a kegyesség nélkül való s esupán a látszatért gyakorolt böjt kedves az Isten előtt. Azt se gondolja, hogy ha bizonyos ételnemektől tartózkodik, már az által böjttől. A ruházatot a test egészsége, a tisztesség és hivatalunk méltósága kívánja. Ezért használjon mindenki rangjához illő ruházatot, de a fényűzésnek helyet ne adjon. Mindenki fordítson nagyobb figyelmet a lélek ruházkodására, mint a test ékítésére.

Kötelességeink utolsó csoportjába azok soroztatnak, melyekkel *embertársaink* iránt tartozunk. Szentábrahámi szerint ezek kétfélék, u. m. *közös* és *különös* kötelességek. Közösök azok, a melyekkel általában minden embernek tartozunk, különösök azok, melyek bizonyos állapotú emberek iránt köteleznek. Az elsők a szentírásban szeretet néven fordulnak elő. A szeretet tárgya felebarátunk neveztetik. Felebarát alatt a zsidók szűkkörű felfogásától eltérőleg minden ember értendő s még ellenségeink is oda tartoznak. Hogy milyen mértékű legyen felebarátaink iránt való szeretetünk, azt Jézus így fejezte ki: „szeressük felebarátunkat úgy, mint magunkat.“ Hogy pedig szeretetünk annál önzetlenebb legyen, vegyük például a Krisztusnak irántunk való szeretetét. A szeretet következményei: az egyetértés, a békesség és a barátság, melyek mindenike a társadalom boldogságának biztosítója. A szeretetnek ellentéte a gyűlölet, mely a mások megrontására tör s így különféle bűnöknek válik forrásává. A gyűlölet egyik faja az irigység, mely a mások előhaladásán bánkodik.

A felebaráti szeretet alkalmazásánál két fő szabályt kell szem előtt tartanunk, u. m.: „A mit nem akarsz, hogy veled cselekedjenek, te se cselekedd azt mással.“ „A mit akarsz, hogy mások veled cselekedjenek, te is azt cselekedd azokkal.“ Ezen Jézusi elvek alkalmazásának útját állja az elhamarkodott ítélet, melyet szilárd meggyőződés nélkül alkotunk embertársainkról, holott „természet szerint mindenkit jónak kell itélni, mindaddig, míg be nem bizonyult, hogy rossz.“ Utját állja továbbá a felebaráti szeretet folyásának: a harag, a mi tulajdonképpen, ha a rossz látásán való felindulásból származik, nem bűn, mert ilyen haragot a szentek is mutattak, sőt Istennek is tulajdonították, de bűnné válik, mihelyt valamely rossz szenvedélyből embertársaink bántalmazására támad bennünk. A harag

következménye a bosszú, mely a rajtunk elkövetett sérelem szándékos megtorlása. Felebarátainkat szavakkal, tettekkel vagy ezek elmulasztásával sérthetjük meg. Ennélfogva a beszédet úgy kell alkalmaznunk, hogy az által senkit meg ne sértsünk, sőt ellenkezőleg Isten dicsőségét s felebarátaink javát munkáljuk. A beszéd helyes használatára nézve Szentábrahámi a következő szabályokat írja elő: „Valahányszor másoknak nem áll érdekében, hogy beszéljünk, nekünk pedig érdekünkben áll, hogy hallgassunk, hallgatnunk kell.“ (10 f. 33 §,) „Mikor nem áll érdekünkben, hogy hallgassunk, de a mások haszna és így a keresztényi szeretet is azt kívánja, hogy beszéljünk, beszélnünk kell.“ (35. §.) „Valahányszor felebarátaink javát előmozdítani s kárát elhárítani tartozunk, mindannyiszor arra is köteleztetünk, hogy lelkünk gondolatait, közösen elfogadott beszéddel és érthető jelekkel fejezzük ki. (40. §.) Ezekből következik, hogy tilos: a hazugság, a hamis tanuskodás, a gondolatheli visszatartás, a szinlelés vagy tettetés. Felebarátainknak három irányban lehetünk kárára, u. m.: a lélek, a test és a szerenese javaiban. A lélek javaiban úgy ártunk felebarátainknak, ha bűneiknek útját állhatnók, de nem tesszük, vagy pedig ha éppen alkalmat vagy példát adunk nekik a bűnre. Ellenben javukra lehetünk a jó tanács, fődés és példaadás által. A test javai: az élet, a tagok és a szemérmesség, melyeket akár egy, akár más uton sérteni tiltva van. A szerenese javait illetőleg figyelembe kell vennünk, miszerint Isten több alkalommal megengedte, hogy az embernek saját vagyona legyen, mely fölött szabadon rendelkezék, a vagyonközösséget pedig schol sem paranesolta. Itt Szentábrahámi részletesen leírja: a vagyonszerzés különböző módjait és eszközeit, a szerződés kelleit, a vevők és eladók kötelességeit, a kölcsönzés szabályait, a birtokló jogait és kötelességeit, a kár, kártétel és kárpótlás különböző nemeit, a vagyonnal való visszaélés sokféle jogait az adakozás, jótékonyág és háladatosság erényeit stb. Végül a a halottak iránt köteletségünk, hogy azokat tisztességesen temessük el, de a temetésnél a haszontalan fényűzés és költség kerülendő.

Embertársaink iránti *különös* kötelességeink másképpen föltételeseknek is nevezhetők, a mennyiben részükről bizonyos állapotot vagy helyzetet tételeznek föl. Ez az állapot vagy helyzet az emberek társas viszonyából következik. Minthogy pedig az emberek társulása mindig valamely szerződésen vagy egyezményen alapszik, azért Szentábrahámi részletesen foglalkozik az egyezmény fajjaival és kel-

lékeivel. Az egyezmény egyik faja a *szövetség*. A szentírás az Isten és emberek közötti szövetségről is szól; de ez csak hasonlatnak mondható, mivel a szövetség legfőbb feltétele az, hogy „a szövetezők közös törvény alatt álljanak“. Az egyezmény kölcsönös és ingyenes (egyoldalú). Az első mindkét felet kötelezi, az utóbbi pedig csak az egyiket. Az egyezmény tárgyai mindig csak lehető és kivihető dolgok lehetnek. A tiltott dologról való egyezmény semmis. Az egyezmény formája megköveteli az egyezkedő felek szabad akaratot nyugvó beleegyezését. A beleegyezés lehet kifejezett vagy hallgatólagos. Ez utóbbitól megkülönböztetendő a „föltételezett“ beleegyezés, mely azokért van, a kik akaratukat nem tudják kijelenteni. Maga az egyezmény vagy föltétel nélküli, vagy föltételes. Előbbi esetben azonnal érvénybe lépik, utóbbi esetben valamely körülménytől függ az érvényessége. Egyezsége lépni vagy nem lépni minden önjogú személynek szabadságában áll; de a törvényesen létrejött szerződést megtartani az illető feleknek minden esetben szigorú kötelességük. Ezt kívánja a jó rend, a társadalom fennállása, Isten és a természet törvénye. A szövetség különböző nemei között legelső a *házassági* szövetség, melyre nézve találónan alkalmazhatók mindazok, melyek az egyezményről mondván vannak. Szentábrahámi könyvében részletesen elő vannak adva: A házasság előzményei, célja és következményei, a házasság akadályai, a semmisség és elválás okai, a házastársak közös és különös kötelességei, melyek a jogrend megváltozása után is érvényben vannak. A házassági szövetség következménye az *atyai* szövetség, mely szülők és gyermekek között áll fenn. Ennél a szövetségnél fogva a szülők kötelessége általában az, hogy gyermekeiket Isten dicsőségére s a társadalom hasznára neveljék. A nevelés két irányu: u. m. testi és lelki. Minden irányban kötelesek a szülők mindent megtenni, a mitől gyermekeik boldogságát várhatják; különösen olyan példát mutatni előttük, nehogy az nekik a rosszra utat adjon. Viszont a gyermekek kötelessége szülőik iránt az engedelmesség, a tisztelet és a hála, melyeknek nemesak szóban, hanem tettekben is kell nyilvánulniuk. Kölcsönös szükségesség hozta létre az *úri* vagy *gazdai* szövetséget, mely a gazda és szolga között van s mely úgy látszik, hogy meg egyezik az Isten törvényével. Ennek a szövetségnek célja: mindkét fél haszna. Mindkét fél a maga jogait és kötelességeit az egyezés szerint köteles gyakorolni. A gazdának jogaikkal visszaélni nem szabad, tulságos munkára vagy tilos dolgokra szolgálkat nem

kényszerithetik, hanem őket gondozni, élelemmel ellátni, a megígért bért kifizetni s kegyességre szoktatni kötelezetnek. A szolgák kötelessége pedig: a tisztelet, az engedelmesség, szorgalom és hűség. A gazda és szolga közti viszony kölcsönös beleegyezéssel bármikor felbontható; de felbontható az esetben is, ha az egyik fél elvállalt kötelezettségének valami tekintetben nem felel meg. Az elősorolt szövetségi viszonyok együtt alkotják a *családot*, melynek élén a család-apa áll, kinek kötelessége a család anyagi és erkölesi előhaladását szorgalommal munkálni s minden olyant, a mi ennek útjában áll, eszélyességgel elhárítani. Az egyes családok alkotják a *polgári* társadalmat, mely parancsolókból és engedelmeskedőkből áll. A parancsolók soha se feledjék, hogy minden tettükért Isten előtt számolni fognak s éppen ezért a polgárok jóllétének előmozdítására mindent tegyenek meg, velük szemben igazságosok és méltányosok legyenek s lelkiismeretük fölött ne uralkodjanak. Viszont az alattvalók hűséggel és tisztelettel ragaszkodjanak uralkodóikhoz s lelkiismeretességgel teljesítsék azokat a kötelezéseket, melyeket a polgári törvény tőlük megkíván.

Ezek azok a köteleések, melyeket Szentábrahámi a Jézus által hirdetett elvekből levonva, az emberi élet különböző viszonyaira alkalmaz s melyeknek teljesítését kívánja minden keresztény embertől. Eddigi rendszerünk szerint, most következnie, hogy az újabb unitárius erkölestani műveknek vonatkozó fejtegetéseit is az összehasonlítás kedvéért bemutassuk. Azonban eltekintve attól, hogy erkölestanunk a Szentábraháméhoz hasonló részletességgel újabb keletű műben feldolgozva nincsen, fölösleges is volna az összehasonlítás, mert ma is a fennebb előadott formában óhajtának látni a keresztényi élet gyakorlati oldalát, a mint ez az ilyen irányu művekből kitünik.¹ A kereszténység ezélja istenországa megvalósítása. Istenországot pedig nem tudjuk elképzelni a fennebb előadott elvek és köteleések gyakorlati megvalósítása nélkül. Ellenben, a hol ezek áthatják a szíveket, a hol minden egyes ember ismeri s teljesíti a maga kötelességét: ott van istenországa. Ámbár az unitárius egyház az érintett irányban halad s több mint 300 év óta az előadott elvek, eszmék és köteleések gyakorlati megvalósításán fáradozik, azért még sem mondjuk, hogy az unitáriusok élete mindenk-

¹ Ferencz J. Unit. Káté. 99—113. l. Kriza J. „Ker. vallás elemei“. Channing: Vál. művei II. k. 119 s köv. l. V. k. 79. s köv. l. V. ö. Marion: „Az ember kötelességei és jogai“.

ben megfelel azoknak. De azt igen is állítjuk, hogy ezeknek plántálásával és ápolásával aránylag nagy mértékben hozzájárult az erkölcsök nemesítéséhez s az emberiség közboldogságának építéséhez. A jövőt illetőleg is, mint a Jézus által ébresztett legfőbb eszmény: istenországa áll előttünk. Ennek megvalósításáért a már elősorolt és kipróbált eszközökkel munkálkodni soha meg nem szűnünk. Azt tartjuk, hogy „a hit jó eselckedetek nélkül halott“. Ezért legfőbb igyekezetünk oda irányul, hogy az unitarismus mint vallási elv a gyakorlati életben is teremje meg a maga nemes gyümöleseit, hogy az Isten és emberszeretet mennél több és szebb tettekben nyilvánuljon közöttünk.

VÁRI ALBERT.

A hit virágai.

Imák a nők számára.

(Hála bő termésért.)

XXXV.

Áldások örök kútforrása, mennyei édes Atyánk, kegyelmes Istenünk! a hála szent érzéseivel borulunk le királyi széked zsámolya előtt, hogy áldjunk, magasztaljunk és dicsőítsünk sok jó teteményeidért, melyekkel elhalmoztál bölösönk álmaitól fogva maiglan.

Ha az egekre nézünk: jóságod mosolyog onnan a hajnal biborában, a nap tündöklő fényében s az éj csillagainak reszkető sugaraiban; ha életünk napjaira gondolunk: minden nap, minden óra, minden pillanat, a te szeretetednek és atyai gondviselésednek egyegy újabb tanubizonysága életünk történetében; ha bűnös voltunkat *forгатjuk elménkben*: megszegyenülünk végtelen irgalmu kegyelmes-ségedért, ki gyarlóságainkat megboesátva, édes atyaként ölelsz kebledre; minden, a mivel birunk, az élet, egészség, testi, lelki tehetségeink, szerelmesünk, földi szerencsénk, jólétünk: mind, mind a te imáandó jóvoltodnak ajándékai. Jóvoltod, gondviselésed öröködött az elmúlt éjszakában is felettünk s neked köszönhetjük, hogy nem örök álomra zárultak le szemünk, hanem édes nyugalomra, melynek ringató karjain magunkat kipihenve, testben, lélekben megújulva jöhettünk fel szent hajlékod csarnokába, a hálaadás e magasztos ünnepén, neved imáadására.

Fogadd el erőtelen nyelvünk rebegő hálafohászát, melylyel áldjuk, magasztaljuk és dicsőítjük láthatatlan lényed szentségét.

Fogadd el hálánk rebegését, különösen azon jóvoltodért, hogy *adtál korán és későn való esőt és az aratás törvényét megőrizted. Bizony a te egeidből száll alá mind-n tökéletes ajándék: megnyitod a te áldott kezeidet és betöltesz minden lelkes állatot eleddel.*